

УДК 37.01+502

Архипова Л. М.

*доктор технічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

ЕКОЛОГІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

В статті запропоновано сучасний підхід до формування конкурентоспроможності підприємств туристичної індустрії, заснований на розвитку організаційної культури, яка в контексті сталого розвитку людства обов'язково повинна включати екологічну грамотність. Визначено основні принципи і провідні напрями реалізації концепції екологічної грамотності працівників туристичної індустрії в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: конкурентоспроможність, туристична індустрія, екологічна грамотність, екотуризм.

Постановка проблеми. У найважливіших міжнародних документах, а саме: резолюції міжнародного форуму в Ріо-де-Жанейро, присвяченого навколишньому середовищу і сталому розвитку у 1992 р.; «Цілі тисячоліття в галузі розвитку», прийнятих в 2000 р. Генеральною Асамблеєю ООН; результатах пленарного засідання Генеральної Асамблеї ООН 2010 р., присвяченого досягненню цілей в області розвитку, сформованих у Декларації тисячоліття; Конференції ООН зі стійкого розвитку «Ріо+20» (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 20-22 червня 2012 р.), які присвячені проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації.

Сталий розвиток в контексті розвитку людства розуміється наступним чином: «...Людство здатне надати розвиткові сталого та тривалого характеру з тим, щоб він задовольняв потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [1]. Поняття сталого розвитку за останні двадцять років торкнулося всіх сфер життєдіяльності людства, в тому числі й туризму. Масовий туризм становить загрозу для природного середовища, яку можна порівняти з діяльністю деяких галузей промисловості чи інтенсивного розвитку рільництва. 40 % навантаження на довкілля дає промисловість; 20% - будівництво; 15% - комунікація, стільки ж – рільництво; туризму належить 5-7% деградації природного середовища [2]. Надмірна концентрація туристичного руху в часі і на даній території, неправильна локалізація туристичних баз (часто в місцях з найвищою природничою цінністю), погані форми організації відпочинку та брак туристичної культури й екологічної свідомості є основними причинами виникнення загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема екологізації мислення не тільки споживачів, а в більшій мірі виробників туристичних послуг, працівників туристичної індустрії з метою підвищення конкурентоспроможності вимагає подальшого всебічного вивчення. Концепція екологічної грамотності працівників туристичної індустрії як елемент концепції гармонійного конкурентоспроможного розвитку держави набуває сьогодні підвищеної актуальності. Культура розглядається сьогодні як потужне внутрішнє джерело забезпечення конкурентоспроможності підприємства і в ієрархічному ряді конкурентних переваг займає чільне місце, поряд з такими чинниками, як: знання, ефективна співпраця, володіння інформацією, психологічна стійкість [3].

До організаційної культури, як до неекономічного фактора, що впливає на підприємництво, звертався Ф.Тейлор [4]; на зв'язок культури та успіху бізнесу вказував Г.Форд; М.Портер підкреслював роль цінностей як елемента культури в економічному зростанні організацій [5].

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є

формулювання концептуальних засад підвищення екологічної грамотності як складової організаційної культури працівників туристичної індустрії для залучення до споживання послуг екотуризму все більших верств населення, підвищення конкурентоздатності виробників туристичних послуг, збільшення частки доходів в Україні від міжнародного туризму тощо. У ХХІ столітті екологічна грамотність, екологізація мислення працівників туристичної галузі стає важливим чинником поширення ідей сталого розвитку серед широких верств населення, а, отже, забезпечення конкурентоспроможності туристичної індустрії України на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу. У ієрархічному ряді конкурентних переваг підприємств туристичної індустрії організаційна культура, важливою й необхідною складовою частиною якої стає екологічна грамотність, займає чільне місце, поряд із такими чинниками, як знання, ефективна співпраця, ефективне володіння інформацією, психологічна стійкість. Саме тому вона розглядається сьогодні як потужне джерело забезпечення конкурентоспроможності підприємств туристичної індустрії. Екологічна освіта працівників туристичної галузі з поширенням основних ідей на споживачів туристичних послуг стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного конкурентоспроможного розвитку України в контексті глобалізації світової економіки. Екологічне виховання та інформування населення виробниками туристичних послуг, підготовка висококваліфікованих фахівців туристичної індустрії є одним із найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до сталого розвитку [4].

У ХХІ столітті стрімкий розвиток екотуризму має сприяти встановленню гармонії між Людиною і Природою. Екологічний туризм - це єдиний напрям в індустрії туризму, зацікавлений в збереженні свого головного ресурсу - природного середовища та його окремих компонентів.

На сьогодні є всі підстави стверджувати, що в Україні на всіх рівнях необхідно прискореними темпами розвивати саме екологічний туризм. Про це свідчать вагомі об'єктивні передумови, з якими не можна не рахуватися:

- Україна має у своєму розпорядженні унікальний природний потенціал, визнаний та відзначений на рівні світових організацій і фондів ООН та ЮНЕСКО;

- Україна зберегла самобутність природних комплексів, що поєднують у собі красу недоторканої природи зі звичаями і традиціями населення, які становлять не тільки екологічний, але й етнографічний та історико-культурний інтерес для туристів;

- Україна має багаті традиції у сфері гармонізації відносин людини з природою, що знайшли своє вираження в теорії й практиці раціонального природокористування та охорони природи, заповідній справі, створенні науково обґрунтованої концепції екологічної безпеки країни та екологічній освіті [2].

Концептуально державна політика в галузі екологічної грамотності працівників туристичної індустрії повинна базуватися на таких принципах [6]:

- високий фаховий рівень системи екологічної освіти і виховання працівників туристичної індустрії з метою подальшого розповсюдження на всі верстви споживачів туристичних послуг з урахуванням індивідуальних інтересів, стимулів, особливостей соціальних, територіальних груп та професійних категорій;

- комплексності екологічної освіти і виховання;

- неперервності процесу екологічного навчання в системі освіти напряму підготовки «Туризм», в тому числі підвищення кваліфікації та перепідготовки.

Основною метою екологічної освіти працівників туристичної індустрії є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як до універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти. Ця мета досягається поетапно шляхом вирішення освітніх і виховних завдань та вдосконалення практичної діяльності

фахівців туристичної галузі.

Екологічна освіта працівників туристичної індустрії - це сукупність наступних компонентів: екологічні знання – екологічне мислення - екологічний світогляд - екологічна етика - екологічна культура. Кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень шкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях зі спроможністю передачі знань споживачам туристичних послуг. Умовно можна виділити наступні узагальнені рівні екологічної зрілості: початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий) [6].

Вирішення питань розвитку особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів; питань розвитку умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження має забезпечити формування цілісного екологічного знання й мислення, необхідних для прийняття екологічно-обґрунтованих народногосподарських рішень на рівні туристичних підприємств, всієї туристичної галузі, рекреаційних регіонів, країни загалом. Для цього насамперед потрібна зміна свідомості.

Екологічна свідомість — це сукупність уявлень (як індивідуальних, так і групових) про взаємозв'язки у системі «людина — природа» і в самій природі, існуючого ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. Високий рівень екологічної свідомості працівників туристичної індустрії дозволить здійснювати систематичний та цілеспрямований вплив на духовний і фізичний розвиток особистості – споживача туристичних послуг (яким є кожен сьомий житель планети) з метою формування еколого-гуманістичного світогляду.

Сьогодні загально визнано, що чим більше екологічно усвідомлені й

обґрунтовані управлінські рішення на всіх рівнях (локальному, регіональному, національному, міжнародному), тим ближче ми до сталого, еколого-соціально-економічно збалансованого розвитку [4].

Вирішити проблему екологічного виховання значно складніше, ніж удосконалити систему екологічної освіти. Якщо екологічна освіта людини визначається сукупністю її знань про особливості взаємодії суспільства з природою, то екологічне виховання має набагато складніший зміст. Воно, крім екологічних знань, охоплює широкий спектр найрізноманітніших людських якостей і характеристик, певний світогляд і світосприйняття, моральні, правові, екологічні, соціальні принципи та норми. Тому воно не мислиться окремо від естетичної, моральної, правової освіти та виховання [6].

Результатом екологічної освіти та виховання є формування екологічної особистості, якій притаманний ексцентричний тип екологічної свідомості. Суспільна екологічна свідомість на сьогодні знаходиться на стадії формування і включає сукупність ідей, теорій, поглядів, мотивацій, що відбивають екологічну сторону суспільного буття, а саме: реальну практику відносин між людиною і середовищем її життя, між суспільством і природою, включаючи комплекс регулятивних принципів і норм поведінки, що спрямовані на досягнення оптимального стану системи «суспільство-природа». Наявність певних знань, уявлень ще не гарантує відповідну поведінку. Екологічна поведінка неможлива без екологічної культури та екологічної відповідальності населення.

Запобігти глобальній екологічній катастрофі можна лише за умови тотальної конверсії екологічної свідомості людей за умови суттєвого підвищення екологічної культури населення та формування певної “критичної маси” людей, вихованих на ідеях екологічної філософії життя і здатних піти шляхом екологізації усіх сфер своєї діяльності. У зв’язку з цим екологічна грамотність працівників туристичної індустрії набуває першочергового значення як провідників екологічної освіти, виховання, культури, адже на сьогодні світ підійшов до межі в 1 млрд. подорожуючих на рік.

Визначено основні принципи і провідні напрями просвітництва в галузі сталого розвитку:

1) розглядати навколишнє середовище в усій його повноті – природне і створене людиною, технологічне і соціально-екологічне, політичне, культурно-історичне, моральне, естетичне;

2) екологічна освіта має бути постійним процесом, тобто починатися від народження і тривати на всіх стадіях формальної і неформальної освіти;

3) бути міждисциплінарною за своєю суттю, включати спеціальний зміст у кожний навчальний предмет, створюючи можливість формування цілісної збалансованої перспективи;

4) вивчати головні проблеми навколишнього середовища з урахуванням місцевих, національних, регіональних і міжнародних точок зору, щоб здобути знання про умови навколишнього середовища в інших географічних регіонах;

5) зосередитися на поточних і можливих ситуаціях навколишнього середовища, одночасно враховуючи історичну перспективу;

6) роз'яснювати значення та необхідність місцевого, національного і міжнародного співробітництва у вирішенні проблем довкілля і запобіганні їм;

7) докладно висвітлювати різні аспекти навколишнього середовища у процесі соціально-економічного планування і розвитку;

8) дати можливість населенню застосовувати свої знання і досвід у плануванні, прийнятті рішень і визначенні їх наслідків;

9) навчати вирішувати проблеми і роз'яснювати цінності будь-якій віковій групі;

10) надавати особливого значення труднощам вирішення проблем навколишнього середовища і в цьому зв'язку – розвитку критичного мислення і набуття навичок вирішення проблем, що з'являються;

11) використовувати різноманітність навколишнього середовища, що вивчається, і широкий набір методичних прийомів для навчання, засвоєння знань про довкілля, акцентувати увагу на практичній туристичній діяльності і вивченні передового досвіду.

На основі провідних принципів екологічної грамотності працівників туристичної індустрії визначено її цілі. Вони полягають передусім, у тому, щоб дати можливість фахівцям туристичної галузі зрозуміти складний характер навколишнього середовища, що є результатом взаємодії її біологічних, фізичних, соціальних, економічних і культурних чинників, сприяти усвідомленню важливості стану навколишнього середовища для економічного, соціального і культурного розвитку держави в цілому, туристичної конкурентоспроможності регіону, і кожного підприємства, зокрема.

До специфічних принципів екологічної грамотності фахівців туристичної галузі належать: єдність пізнання, переживання, дії, принцип прогностичності; взаємозв'язок глобального, національного і локального рівнів екологічних проблем; міждисциплінарність; цілеспрямованості в спілкування з навколишнім середовищем.

Висновки. Отже, для реалізації концепції екологічної грамотності працівників туристичної індустрії в Україні на сучасному етапі потрібно вирішити наступні завдання:

- 1) удосконалення законодавчих основ екологічної грамотності фахівців;
- 2) розробка науково-обґрунтованої державної стратегії розвитку екологічної освіти працівників туристичної індустрії і програми її реалізації;
- 3) вжиття організаційних заходів, спрямованих на створення ефективної інфраструктури екологічної освіти у туристичній галузі;
- 4) відпрацювання механізмів взаємодії і координації діяльності всіх складових туристичної індустрії за принципом постійного вдосконалення екологічної грамотності;
- 5) еколого-інформаційне забезпечення системи туристичної індустрії;
- 6) державна і громадська підтримка поширення екологічної інформації у туристичній індустрії з метою її донесення до споживача турпослуг;
- 7) міжнародне співробітництво в галузі екологічної грамотності виробників і споживачів туристичних послуг.

Таким чином, екологічна грамотність є необхідною умовою забезпечення

збереження природних туристичних ресурсів, конкурентоспроможності виробників туристичних послуг на світовому та регіональному рівнях.

Список використаної літератури

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Переклад з англійської: ВТО «Україна. Порядок денний На XXI століття». - К.: Інтелсфера, 2000. - 360 с.
2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: Навчальний посібник /О.Ю.Дмитрук/. - К.: Альтерпрес, 2004. - 192 с.
3. Маслова Н.В. Ноосферное образование. Монография /Н.В.Маслова/ - М: Инст. Холодинамики, 2002.
4. Al Gore. Earth in the Balance, Houghton Mifflin, New York, 1992; p.269.
5. Захарчин Г.М., Лісовська Л.С., Терехух А.А. Забезпечення конкурентоспроможності та розвиток організаційної культури підприємства: сучасна парадигма та прикладний аспект: Монографія / Г.М. Захарчин, Л.С. Лісовська, А.А. Терехух / – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. – 440 с.
6. Олександров І. Електронний ресурс [http://www.vmurol.com.ua/upload/Dostyp%20po%20osviti/Vibir/Ecologichne%20vihovannya%20u%20VNZ.pdf]

АРХИПОВА Л. Н. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ РАБОТНИКОВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

В статье предложен современный подход к формированию конкурентоспособности предприятий туристической индустрии, основанный на развитии организационной культуры, которая в контексте устойчивого развития человечества обязательно должна включать экологическую

грамотность. Определены основные принципы и ведущие направления реализации концепции экологической грамотности работников туристической индустрии в Украине на современном этапе.

Ключевые слова: конкурентоспособность, туристическая индустрия, экологическая грамотность, экотуризм.

**ARKHIPOVA L. N. ENVIRONMENTAL LITERACY EMPLOYEES
TOURISM INDUSTRY AS AN IMPORTANT FACTOR ENSURING
COMPETITIVENESS**

The paper proposed a modern approach to building enterprise competitiveness of the tourism industry based on the development of organizational culture in the context of sustainable development must include environmental literacy. The basic principles and provides guidelines for implementing the concept of environmental awareness of employees of the tourism industry in Ukraine today.

Keywords: competitiveness, tourism industry, environmental literacy, ecotourism.